

ADAM MICKIEWICZ

PAN TADEUSZ

- epos (zazwyczaj utwór wierszowany, narracyjny, ukazujący dzieje historyczne lub legendarne na tle wydarzeń przełomowych dla danej społeczności)
- utwór ku pokrzepieniu serc
- akcja toczy się w roku 1811 i 1812 w majątku szlachcica Sędziego Soplicy - Soplicowie, w pobliskim zrujnowanym zamku magnackiego rodu Horeszków i w zaścianku szlacheckim – Dobrzynie
- ukazał się w 1834 w Paryżu
- składa się z 12 ksiąg: Gospodarstwo, Zamek, Umizgi, Dyplomatyka i łowy, Kłótnia, Zaścianek, Rada, Zajazd, Bitwa, Emigracja. Jacek, Rok 1812, Kochajmy się
- pisany trzynastozgłoskowcem (7+6), używanym w polskich przekładach z literatury antycznej jako odpowiednik heksametru
- wyjątkowa rola „Pana Tadeusza” w polskiej kulturze (do tego utworu nawiązują inni twórcy, np. Henryk Sienkiewicz w „Latarniku”)

TREŚĆ:

Centralna postać utworu - ksiądz Robak - był niegdyś słynnym w okolicy zawadiackim Jackiem Soplicą. Został odrzucony przez Stolnika Horeszkę jako konkurent do ręki jego córki Ewy. Ożenił się z kobietą, której nie kochał (z tego związku ma syna Tadeusza). W czasie ataku wspierających targowiczian Rosjan na zamek Stolnika w chwilowym zaślepieniu zabił magnata. Przez opinię został uznany za zdrajcę. Uciekł z kraju, walczył w wielu krajach „o wolność naszą i waszą”, przyjął śluby zakonne i przybrał imię Robaka. Wrócił po latach do Soplicowa i nierozpoznany rozpoczął przygotowania do powstania na Litwie. Postanowił pogodzić rody Sopliców i Horeszków, doprowadzając do ślubu Tadeusza - swego syna z Zosią - córką Ewy. Tadeusz początkowo romansuje z Telimeną, ale później zakochuje się w Zosi. Na przeszkodzie planom księdza Robaka staje spór o zamek między hrabią Horeszką (który do walki o rodowe dobra zostaje namówiony przez starego klucznika Horeszków - Gerwazego) i Sędzią Soplicą. Hrabia wraz z zaściankiem Dobrzyńskich organizuje zajazd na Soplicowo. Na odsiecz Soplicowu przybywa oddział wojska rosyjskiego. W obliczu wroga następuje pogodzenie zwaśnionych i wspólny atak na Rosjan. Bitwa kończy się zwycięstwem Polaków, ale powoduje, że jej uczestnicy muszą emigrować w obawie przed prześladowaniami. W czasie bitwy zostaje też śmiertelnie ranny Robak, przed zgonem odbywa spowiedź i uzyskuje przebaczenie Gerwazego. Ostatnie dwie księgi opisują wkroczenie wojsk napoleońskich na Litwę, ucztę na cześć Dąbrowskiego i Kniaziewicza oraz zaręczyny Tadeusza i Zosi.

WYBRANI BOHATEROWIE:

JACEK SOPLICA – bohater dynamiczny (z butnego i dumnego szlachcica staje się bezimiennym sługą sprawy narodowej). W przeszłości zawadiaka znakomicie władający bronią, o dużym autorytecie wśród niezamożnej szlachty, przeżywający miłość odwzajemnioną, ale nieszczęśliwą (do Ewy, córki Stolnika Horeszki, który nie akceptuje jej związku z niezamożnym szlachcicem i doprowadza do jej ślubu z kasztelanem). Człowiek hardy, samowolny, spełniający własne zachcianki, nie liczący się z prawem. Wierny swojemu uczuciu, nie umie go pokonać mimo ślubu z inną kobietą, narodzin syna, śmierci żony ze zgrzyoty. Szuka ucieczki w alkoholu, a potem kierowany silnymi emocjami dokonuje zemsty na ojcu Ewy. Uznany za zdrajcę narodu, odkupuje swe winy. Odrzuca dumę, przyjmuje postawę pełną pokory. Przybiera imię Robaka i poświęca się dobru narodu. Walczy jako żołnierz na różnych frontach wojen napoleońskich (m.in. w wąwozie Samossierey), pełni funkcję emisariusza. Kilkakrotnie więziony i katowany. Nosi bernardyński strój brata-kwastarza. O jego żołnierskiej przeszłości świadczą liczne blizny. Przygotowuje powstanie na Litwie. Dwukrotnie ratuje życie Hrabieciu – ostatniemu z rodu Horeszków (strzela do niedźwiedzia w czasie polowania, podczas walki z Moskalami zasłania Hrabiego własną pierś od kul moskiewskich), ocala też Gerwazego od salwy moskiewskiej, podstawiając mu nogę. Jest odważny, ma duże doświadczenie wojskowe. W obliczu śmierci dokonuje spowiedzi. Pośmiertnie zostaje zrehabilitowany i odznaczony Krzyżem Legii Honorowej.

Jacek Soplica jako nowy typ bohatera romantycznego

1. Cechy, które Jacek przejął od poprzednich bohaterów romantycznych:

- przeżycie tragicznej miłości, która zdeterminowała jego życie
- tragizm
- tajemniczość postaci i wiążąca się z tym samotność
- górowanie uczucia nad rozumem (zbrodnia)
- przemiana duchowa

2. Cechy nowe

- bardziej niż inni bohaterowie romantyczni związany ze zwykłym życiem
- działa (przygotowuje powstanie na Litwie) w oparciu o szerokie kręgi społeczeństwa

Uwaga: Bohater pierwszego okresu literatury romantycznej był z reguły człowiekiem niezwykłym, zdolnym do czynów, a przede wszystkim przeżyć niedostępnych przeciętnym śmiertelnikom. Z tego wynikała jego samotność, wyobcowanie, świadomość, że przerasta innych. Owo poczucie wyższości dawało bohaterowi romantycznemu zadowolenie, ale i gorycz. Przekonanie o własnej wielkości rodziło także odczucie moralnej konieczności odegrania wybitnej roli (Konrad Wallenrod, Konrad z III cz. „Dziadów”). Jednak skłócony ze światem bohater romantyczny dawnego typu działając w imię interesów narodu, działał bez narodu. Taka jego koncepcja wiązała się z ideą szlacheckiego rewolucjonizmu, zakładającą zbędność ogólnonarodowej walki o niepodległość. Klęska zrywu listopadowego spowodowała zmianę w myśleniu o metodach walki. Bohater przestał być zbawcą narodu, a stał się działaczem.

SĘDZIA SOPLICA – brat Jacka Soplicy, stryj Tadeusza. Ziemianin, dobry gospodarz pielęgnujący dawne obyczaje szlacheckie, patriota. Podczas uczt wygłasza wystąpienie o grzeczności. Pełni funkcję sędziego powiatowego. Stary kawaler, niegdyś zakochany w córce Wojskiego Hreczechy, która młodo zmarła.

TADEUSZ SOPLICA – dwudziestoletni syn Jacka, odbył studia w Wilnie. Ojciec zaplanował dla niego ślub z Zosią. Przez pewien czas poddaje się urokowi Telimeny, ale ostatecznie zakochuje się w Zosi i jej wyznaje miłość. Patriota i demokrat (uwłaszcza chłopów)

TELIMENA – daleka krewna Sędziego, opiekunka Zosi. Przez wiele lat mieszkała w Petersburgu. Próbuje zdobyć męża, jest kokieteryjna i zalotna. Uwodzi Tadeusza i Hrabiego, przyjmuje zaloty Asesora i Rejenta. Ostatecznie zaręcza się z Rejentem

ZOSIA – czternastoletnia córka ukochanej Jacka Soplicy – Ewy Horeszko. Po śmierci matki pozostaje pod opieką Telimeny, na jej utrzymanie łoży Jacek. Urodziwa, pełna wdzięku. Odwzajemnia uczucie Tadeusza.

HRABIA- młody magnat, krewny Horeszków. Mieszka w pałacu w sąsiedztwie Soplicowa. Procesuje się z Sędzią o ruiny zamku Horeszków. Wielbiciel cudzoziemszczyzny (nosi strój angielski), romantycznego usposobienia, uznawany jest przez sąsiadów za dziwaka. Zaleca się do Zosi, potem Telimeny. Przemienia się w patriotę walczącego o niepodległość.

GERWAZY RĘBAJŁO – szlachcic, stary sługa rodu Horeszków, klucznik zamku Stolnika. Poprzysiągł zemstę rodowi Sopliców za zabicie Stolnika. Namawia Hrabiego do walki o zamek i zajazdu na Soplicowo. Mistrzowsko włada wielkim rapierem. Podczas przedśmiernej spowiedzi Jacka Soplicy godzi się z nim.

JANKIEL – karczmarz, Żyd, polski patriota. Mówi po polsku z nienaganną wymową, jest wielbicielem polskich pieśni. Uczestniczy w działalności patriotycznej prowadzonej przez Jacka Soplicę, wypełnia jego tajne zlecenia. Muzykalny, mistrz gry na cymbałach. Podczas uczt pod koniec utworu wykonuje koncert ilustrujący historię Polski (melodie Poloneza Trzeciego Maja, pieśni Idzie żołnierz borem, lasem, Mazurka Dąbrowskiego). Jest powszechnie lubiany

PODKOMORZY – przedstawiciel powiatowej władzy (pełni urząd, którego zadaniem jest rozsądzanie sporów granicznych) i jednocześnie strażnik obyczajów, patriota krytykujący cudzoziemską modę, chwalcący przeszłość i tradycję, bardzo szanowany przez szlachtę

REJENT BOLESTA – zajmuje się sporządzaniem aktów notarialnych, właściciel psa Kusego, o którego wyższość nad psem Sokołem kłóci się z Asesorem, Telimena przyrzeka mu rękę

WOJSKI HRECZECHA- zubożały szlachcic, daleki krewny Sędziego, z którym była zaręczona jego córka Marta (zmarła), ma też córkę Teklę, organizuje polowania, gra na rogu

PROTAZY BRZUCHALSKI – „ostatni woźny trybunału”, sługa Sędziego

NIKITA RYKOW – Rosjanin, stary żołnierz, ma wiele odznaczeń, przebywa na kwaterze w bliskiej Soplicowa wiosce, podwładny majora Płuta, dobry człowiek darzący szacunkiem Polaków, zaproszony na wieczerzę przez Sędziego mówi, że rozumie, czym dla Polaków jest ojczyzna. Odważny w czasie bitwy, po jej zakończeniu chce się porozumieć z Polakami.

MAJOR PŁUT – dowódca Moskali przybywający na odsiecz Soplicowu, z pochodzenia Polak Płutowicz, który zmienił nazwisko, zrusyfikował się w carskiej służbie, każe pozamykać w dyby uczestników zajazdu, nie słucha prośb Sędziego, Telimeny i Zosi o litość dla nich. Nie przyjmuje też propozycji Rykowa, by załagodzić sytuację. Nazywa Dobrzyńskich buntownikami, których trzeba oduczyć buntu. Straszy stryczkiem i Sybirem, żąda po tysiąc rubli gotówką za każdego uwięzionego. Obraża Telimenę, chce ją zmusić do tańca i całuje w ramię, za co zostaje spoliczkowany przez Tadeusza. W czasie walki tchórzliwy i podstępny. Zabity przez Gerwazego.

MACIEJ DOBRZYŃSKI – przedstawiciel zaścianka, czerstwy starzec (ma 72 lata), dawny konfederat barski, uczestnik powstania kościuszkowskiego, słynął z odwagi, walczył szablą, którą nazwał różeczką, patriota, mądry, nie ulega namowom Gerwazego. Przybywa wraz z Robakiem i Bartkiem Prusakiem na ratunek uwięzionym przez Płuta

BARTEK PRUSAK – przedstawiciel zaścianka, zajmował się handlem, m.in. z Prusami, czyta gazety, interesuje się polityką, patriota, broni Sędziego podczas narady w Dobrzymie

WYBRANE WĄTKI:

- spór o zamek
- losy Jacka Soplicy i jego działalność spiskowa
- perypetie miłosne Tadeusza

„PAN TADEUSZ” JAKO EPOS

- ważne wydarzenia historyczne (wkroczenie wojsk napoleońskich na Litwę, odchodzenie w przeszłość tradycyjnego świata szlacheckiego) ukazane na bogatym tle obyczajowym
- obecność wszechwiedzącego narratora
- inwokacja, czyli rozbudowana apostrofa zamieszczona na początku utworu (do Litwy i Matki Boskiej)
- charakterystyczny styl bogaty w środki artystycznego wyrazu (epitety, porównania homeryckie)

„Pan Tadeusz” zawiera także cechy, które nie pojawiały się w antycznym eposie, jak liryczny monolog w spowiedzi Jacka Soplicy czy komizm

ROLA EPILOGU

- epilog – końcowa część utworu, wyodrębniona z całości, stanowiąca samodzielną część kompozycyjną. Zazwyczaj epilog rozwiązuje wątki lub informuje o dalszych losach

bohaterów. W „Panu Tadeuszu” epilog ma inny charakter – przedstawia przede wszystkim genezę utworu.

- w epilogu Mickiewicz pisze o trudnej sytuacji polskiej emigracji (skłóconej, rozważającej przyczyny klęski powstania listopadowego, traktowanej jak „nieproszeni goście”). Jego utwór ma pokrzepić serca, pozwolić zapomnieć o sporach i trudnej sytuacji.

- autor powraca wspomnieniami do „kraju lat dziecinnych”, który idealizuje i sakralizuje (wprowadzony topos raju w postaci obrazu łąki pełnej kwiatów, miejsce radości, szczęścia, bliskich i ciepłych relacji międzyludzkich)

HISTORIA W UTWORZE

1. To co dla bohaterów utworu jest przeszłością

- portrety w dworze soplicowskim (Kościuszko, Rejtan, Jasiński)
- wspomnienia młodości Jacka Soplicy i opis serwisu, zdobionego rysunkami polskiego sejmu - stary świat szlachecki
- koncert Jankiela - echa Konstytucji 3 Maja, Targowica, rzeź Pragi

2. To co dla bohaterów utworu jest teraźniejszością

- wkroczenie wojska napoleońskiego na Litwę. Występują postacie historyczne - Dąbrowski i Kniaziewicz
- wspominana w utworze postać Napoleona

REALIZM. OBRAZ PROCESÓW SPOŁECZNYCH

- realizm utworu literackiego to zgodność obrazu fikcyjnego, wymyślonego przez pisarza, z rzeczywistością, która była pierwowzorem fikcji
- utwór fabularny nigdy nie jest autentyczny w taki sposób, by przedstawiał dokładnie prawdziwe osoby i wydarzenia. Dzieło artystyczne z samej swojej istoty musi zawierać elementy fikcji. Obraz rzeczywistości podlega tu świadomemu i celowemu przekształceniu, uporządkowaniu
- „Pan Tadeusz” jest utworem o wysokim stopniu realizmu m.in. dlatego, że udało się poecie odtworzyć typowy obraz dawnej Polski szlacheckiej oraz procesów zachodzących w tym społeczeństwie

1. Proces chłopienia szlachty zaściankowej (zaścianek Dobrzyńskich - patrioci, ale brak im rozeznania politycznego, są kłótlivi, łatwo ulegają demagogii Gerwazego)

zaścianek – osada drobnej szlachty wywodzącej się z jednego rodu, gospodarującej na własnej ziemi

- ubożenie szlachty, która niegdyś trudniła się żołnierką, obecnie zajmuje się pracą na roli albo handlem
- nieco humorystycznie brzmiące rozmowy na temat starożytności rodów i herbów, podkreślanie różnic z warstwą chłopską np. strojem miało przyczynę w sytuacji po-

litycznej. Niemożność potwierdzenia przynależności do szlachty oznaczała zakwalifikowanie do chłopów i obowiązek służby w carskim wojsku

2. Upadek znaczenia magnaterii (zestawienie majątku i pozycji politycznej Stolnika z Hrabią)

3. Proces bogacenia się pewnej części drobnego ziemiaństwa (ród Sopliców)

OBRAZ OBYCZAJÓW

- w Soplicowie pielęgnuje się tradycje – szlachta nosi tradycyjne stroje, zgodnie z ceremoniałem odbywają się posiłki, przechadzki, polowania, tańce. Szlachta zaściankowa wykorzystuje obyczaj zajazdu. Obyczaje nakazują też gościnność

- opis szlacheckiego dworu – broniony od wiatru przez topole, usytuowany w miejscu centralnym – na pagórku, blisko ruczaju, czyli strumienia (woda to symbol życia), podkreślenie w opisie gościnności (otwarta brama) i gospodarności. Na ścianach symbole patriotyzmu – portret Kościuszki stylizowanego na wzór rycerza, Rejtana, Jasińskiego i Korsaka na szanckach Pragi, zegar kurantowy wygrawający Mazurek Dąbrowskiego

OBRAZ NATURY (np. opis zachodzącego słońca, ogrodu, grzybów, nieba i obłoków, litewskich drzew, matecznika, wieczornej przyrody i dwóch stawów, nocnego nieba, burzy, wiosny)

- przyroda współgra z losami bohaterów (umiera Jacek Soplica, a promień słońca okala jego głowę)

- antropomorfizacja świata przyrody (np. słońce ma „czerstwe oblicze gospodarza”)

- elementy ludowości (opis matecznika)

- podkreślone piękno natury, która decyduje o urodzie litewskiego świata i sprawia, że jest on krainą arkadyjską. W wielu fragmentach utworu przyroda okolic Soplicowa została przedstawiona jako raj. Wszystko ma w nim określony ład i porządek, żyje w harmonii według określonych zasad.

- przyroda stanowi istotną część życia ludzi i jest z nimi nierozzerwalnie związana. Istnieje zgodność emocji w świecie ludzkim i wśród żywiołów (opis burzy, która rozpętała się pod koniec bitwy- staje ona wyraźnie po stronie szlachty, uprzęta plac boju, zaciera ślady i nie pozwala dotrzeć kolejnym oddziałom Moskali do Soplicowa)

Mickiewicz jako kolorysta – ogromną rolę w opisach przyrody odgrywa kolor i światło.

Mickiewicz dostrzega, że barwy wpływają na siebie (np. ściany dworu na tle ciemnej zieleni topoli wydają się jeszcze bielsze), na ich obraz ma także wpływ światło

HUMOR

- komizm postaci – Telimena (ślepo podążająca za modą, kokieteryjna, wplątująca się w intrygi miłosne i polująca na męża), Hrabia (romantyczny marzyciel, który chce przeżyć miłość wielką i koniecznie nieszczęśliwą, ulega modom)

- komizm sytuacyjny – Tadeusz, który nie wie, czy za wybranekę serca uznać Zosię czy Telimenę, spór o Kusego i Sokoła (Asesor i Rejent z całą powagą kłócą się o błahostki związane z ich psami), Telimena i mrówki

- komizm słowny – w przydomkach szlachty

WAŻNE MOTYWY

- obraz dworu szlacheckiego, salonu będącego świadectwem patriotyzmu

- postacie historyczne (generałowie Dąbrowski i Kniaziewicz)

- zamek (ruiny zamku są przedmiotem sporu między Horeszkami i Soplicami, odbyła się tam wieczerza zakończona kłótnią, w tym miejscu Hrabia usłyszał z ust Gerwazego historię stolnika Horeszki)

- natura

- obraz szlachty i jej obyczajów

- muzyka (koncert Jankiela, Mazurek Dąbrowskiego)

- etykieta określająca sposób zachowania i relacje między ludźmi (Sędzia, Podkomorzy i Wojski jako strażnicy etykiety)

- mała ojczyzna (wyznaczana w ludzkiej świadomości przestrzeń najbliższa emocjonalnie człowiekowi, oswojona, stanowiąca najbliższe otoczenie – dla Mickiewicza i bohaterów *Pana Tadeusza* to Litwa, nad Niemnem)

- Żyd

- Sybir – straszy nim major Płut, obawiają się zesłania na Sybir uczestnicy bitwy z Moskalami

- odkupienie winy

- przemiana bohatera